

Мусатова Т. А.,

науковий співробітник відділу фінансових ринків

Науково-дослідного фінансового інституту

Академії фінансового управління Міністерства фінансів України

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Проаналізовано міжнародний досвід розвитку страхового ринку та можливості його застосування у вітчизняній практиці. Викремлено проблеми розвитку українського ринку страхових послуг та окреслено напрями їх розв'язання з урахуванням розвитку страхування в зарубіжних країнах.

Ключові слова: страховий ринок, страхування, перестрахування, страхові продукти, актуарії, страхові ризики.

Останніми роками в галузі страхування в Україні відбулися позитивні зрушення. Однак, незважаючи на це, є багато проблем, що перешкоджають її нормальному функціонуванню та розвитку. Серед головних можна виокремити: наявність великої кількості вимог та бар'єрів, що обмежують конкуренцію на ринку; низький рівень капіталізації підприємств; недостатній розвиток брокерських послуг на ринку; слабку довіру суспільства до страхових компаній. Крім того, проблеми, які існують в українській економіці загалом, впливають і на страхову галузь. Проблеми розвитку вітчизняної галузі страхування актуалізують дослідження міжнародного досвіду розвитку страхового ринку та визначення можливостей його застосування в Україні.

Питанням розвитку страхового ринку присвячена велика кількість наукових праць вітчизняних вчених. Серед провідних науковців, які досліджують питання розвитку страхової справи в Україні, доцільно назвати В. Д. Базилевича¹, С. С. Осадець², Р. В. Пікус, О. Ф. Філонюк, О. І. Черняк. У зазначених працях дослідники ґрунтовно досліджують теоретичні та практичні аспекти розвитку страхування, механізм надання страхових послуг тощо. Утім динамічний розвиток страхового ринку в Україні та за її межами і водночас низка проблем функціонування вітчизняного ринку страхових послуг підтверджують актуальність проведення подальших досліджень у цій сфері.

Упровадження міжнародних стандартів страхування в Україні – одне з важливих завдань і можливих напрямів входження страхового ринку держави у міжнародне страхове співтовариство. Проте це можливо лише за умови врахування внутрішніх особливостей держави, пов'язаних з її еконо-

---

¹ Страхування : підручник / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич та ін. ; за ред. В. Д. Базилевича ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К. : Знання, 2008. — 1019 с.

² Осадець С. С. Страхування : підручник / С. С. Осадець, Т. М. Артюх, В. Л. Бабко та ін. ; за ред. С. С. Осадець ; Київ. нац. екон. ун-т, Укр. фін.-банк. школа. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : КНЕУ, 2002. — 599 с.

мічним і політичним становищем, фінансовою стабільністю і законодавчою базою страхування. Залежно від економічного стану держави і фінансової стійкості страховиків формується і концепція страхування. Передусім ідеться про рівень страхових гарантій з боку держави та окремих страховиків. Страхові компанії можуть стати важливим інструментом у справі проведення реформ, оскільки страховики знають сильні й слабкі сторони клієнтів і мають певний досвід ринкових перетворень, повинні постійно оцінювати ризики і прогнозувати страхові події та розробляти рекомендації щодо підвищення ефективності роботи страховиків і страхувальників та виконання страхових зобов'язань згідно з укладеними договорами³.

Основні підходи до страхування в зарубіжних країнах зводяться до окреслення його значної ролі у різних сферах виробництва та фінансово-кредитної системи. У загальних рисах розглянемо досвід організації та особливості діяльності на страхових ринках у зарубіжних країнах на прикладі окремих держав⁴.

Страхування в США набуло значного розвитку, що пов'язано з необхідністю зниження економічних ризиків через залежність виробництва від різних факторів і виникнення стихійних лих. Страхування здійснюють приватні страхові компанії, страхові кооперативи. Приватні страхові компанії – одна з найпотужніших ланок американської фінансово-кредитної системи. Разом із тим у США немає єдиної для держави системи страхування і в кожному штаті діє власне страхове законодавство. При цьому страхові організації мають широкі повноваження в розробленні власної страхової політики, визначені розмірів платежів, практики їх відрахування та відшкодування збитків, що є специфічною особливістю американського страхового ринку.

У Франції відповідно до закону 1982 р. щодо страхування майна будь-яких осіб (юридичних, фізичних) від наслідків стихійних лих передбачається, що держава повинна відпрацьовувати спеціальні “плани ризику”, в яких будь-яка територія держави була б віднесена до тієї чи іншої зони небезпеки за високим рівнем появи тих чи інших стихійних лих. Відшкодування витрат від стихійного лиха не здійснюється в районах, які оголошені “зонами ризику”, не придатними для будівництва та іншої діяльності через підвищенну небезпеку. Також не відшкодовуються витрати у разі порушення встановлених у певному районі правил попередження наслідків стихійного лиха. Проте всі будівлі чи види діяльності, які існували в районі до оголошення його “небезпечним” чи до розроблення відповідних правил, підлягають страхуванню навіть тоді, коли не відповідають цим умовам.

На страховому ринку Великобританії спеціальний орган страхового нагляду в складі Департаменту торгівлі та промисловості має досить широкі повноваження щодо організації, контролю та втручання в оперативну ді-

³ Шевченко В. І. Розвиток ринку страхових послуг в умовах глобалізації : дис. ... канд. екон. наук : 08.05.01 / В. І. Шевченко ; КНЕУ. — К., 2005. — 194 с.

⁴ Інфраструктура страхового ринку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uig.com.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=25&Itemid=47.

яльність страхових компаній. При встановленні фактів порушення правил страхування до страхової компанії застосовуються карні санкції аж до закриття⁵.

В Австрії з 1966 р. функціонує національний фонд катастроф, кошти якого використовуються на відшкодування народному господарству збитків від природних катастроф (зливи, зсуви і т. ін.). Крім того, на державному і регіональному рівнях компенсується частина страхових внесків.

В Ізраїлі державна політика в галузі страхування спрямована на запобігання зловживанням при обігу досить великих коштів. Так, закони цієї держави не тільки чітко окреслюють сферу діяльності, а й обмежують свободу використання грошей застрахованих. Наприклад, кошти, зібрані на страхування життя, можуть бути використані тільки з цією метою. Переизувати їх на інші види страхування суверено заборонено, що жорстко контролюється фінансовими службами держави. Страхові компанії мають право вкладати кошти, одержані від населення у вигляді страхових внесків, тільки в державні облігації, і не більше 50 %, отримуючи гарантовані 4,5 % річних. Не менш суверіні правила реєстрації компаній. Крім обов'язкової застави у 25 млн дол. США, претендент на цей вид діяльності зобов'язаний довести, що за ним не тягнеться “кримінальний хвіст”. Перевірки проводяться досить суверено.

Перелік послуг, які надаються страховиками Ізраїлю, досить великий. Водночас страхові компанії намагаються розширити цю сферу, пропонуючи нестандартні види обслуговування. Наприклад, страхова компанія “Долев” концерну “Фенікс-Ісраелі” спеціалізується на страхуванні житла і машин. Програма “Долев для дому” поділяється на дві основні частини: страхування будинків, включно зі страхуванням стін, стелі, підлоги, балконів, труб і каналізаційного обладнання, електросистем, систем опалення, та іншого майна, яке є невід'ємною частиною житла, і страхування вмісту квартири – меблів, побутових електроприладів, аудіо- та відеосистем, одягу, посуду, коштовностей тощо. Цікаво, що за бажанням клієнта страховий поліс може бути оформленний як на квартиру загалом, так і на кожну її частину зокрема.

Не менш цікаві в Ізраїлі програми страхування дітей. Гасло “Усе найкраще – дітям!” у цій державі не пусті слова. Наприклад, програма “Алюмім” страхової компанії “Менолайф-Менора” передбачає придбання страховогого поліса для дітей будь-якого віку до 18 років за досить невелику ціну. Щомісячний внесок залежить від віку дитини і батьків: чим молодші батько й дитина, тим нижчий внесок. У разі втрати працевдатності страхувальник звільняється від щомісячних виплат, а компанія гарантує щомісячну допомогу на дитину до досягнення нею 21 року. В цьому віці поліс переходить у власність дитини. Посередником між страховими компаніями та їх потенційними клієнтами є приватні агенти, як правило, освічені й добре підготовлені спеціалісти. Вони працюють на контрактній основі і можуть спів-

⁵ Інфраструктура страхового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uig.com.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=25&Itemid=47.

робітничати відразу з кількома компаніями – агенту це вигідно, адже різні компанії надають численні послуги за різними програмами і, природно, ціни також різняться. Тому агент завжди може підібрати клієнту те, що тому підходить. Оплата здійснюється на розрахунковий рахунок компанії, а агент отримує комісійні з кожної угоди. При цьому податкові та фінансові служби держави суверено контролюють діяльність не тільки компанії, а й страхових агентів.

В Японії страхування здійснюють приватні страхові компанії, державні організації і кооперативи. При цьому приватні компанії та державні організації зайняті пошуком найбільш прибуткових сфер для вкладання коштів, накопичених від страхових внесків. Вони діють на національному та міжнародному рівнях, і їхня мета полягає в зростанні власних доходів. Тому вони страхують тільки “надійних” партнерів⁶. Кооперативні організації взаємного страхування Японії зорієнтовані не на збільшення власного прибутку, а на задоволення потреб членів кооперативу. Кооперативні страхові організації приймають усіх фермерів без винятку, гарантуючи кожному компенсацію в обумовлених контрактом випадках. Кооперативне страхування контролюється всіма членами кооперативу, а тому розвивається раціонально. Малі внески роблять кооперативні страхові організації більш привабливими для страховальників, що посилює їхні конкурентні позиції на національному ринку страхування.

Необхідно звернути увагу на посилення тенденцій щодо проникнення іноземних страхових структур на страхові ринки колишніх республік СРСР та країн Східної Європи, зокрема й український ринок, у формі спільних страхових компаній. Наприклад, в Україні створено такі компанії, як українсько-американське АСТ “Росток”, українсько-шведська СК у формі ЗАТ “АКВ Гарант”, українсько-російська АСК “АВІОНИКА”, українсько-ірландське АСТ ЗТ “Гала СКД”, українсько-бельгійська СК ЗТ ДВ “Союзспецстрах”, українсько-російська СК “ВАРТА”.

Загалом для вітчизняних умов у системі страхування розвинутих країн інтерес становить національна система координації і функціонування страхових організацій за провідної ролі держави у розробленні програм і стратегії розвитку страхування, у практиці страхування та розвитку кооперативних страхових організацій, зокрема і товариств взаємного страхування (ТВС), які на страховому ринку багатьох держав успішно конкурують з традиційними страховими компаніями.

У ширшому плані в нашій державі, по суті, постало питання розвитку страхового захисту як окремого напряму державного регулювання розвитку бізнесу і підприємництва в різних галузях народного господарства, тобто шляхом прийняття спеціальних законів, визначення обов'язкових видів страхування, регламентації діяльності страхових організацій.

З огляду на необхідність входження України в систему міжнародних економічних відносин, перебудови економіки з використанням досвіду

⁶Інфраструктура страхового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uig.com.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=25&Itemid=47.

ринкових перетворень інших країн, проблеми розвитку страхового ринку тісно пов'язані з соціально-економічною ситуацією в державі, фінансово-кредитною політикою, законодавчим та організаційним забезпеченням економічних реформ в Україні.

Держава зацікавлена в розвитку страхової справи в Україні як механізму підтримки рівня народногосподарського виробництва і можливості покриття непередбачуваних втрат і збитків підприємств та окремих громадян з мінімальною участю державних ресурсів і коштів державного бюджету.

Як відомо, перехід до ринкових відносин передбачає появу великої кількості суб'єктів господарювання, зацікавлених у забезпеченні захисту своєї діяльності, майна і прибутків від різних наслідків і непередбачуваних ризиків. Тому в цей період страхування має розвиватися особливо інтенсивно.

Так, чинне законодавство про страхування не враховує сучасного стану економіки держави (наприклад, інфляції, яка швидко змінює всі страхові фонди і резерви). Інфляція, по суті, є проблемою “номер один”, оскільки непередбачуваність цінової динаміки суттєво ускладнює розрахунок ставок страхових премій і визначення обсягів виплат страхових відшкодувань, а в кінцевому підсумку може звести нанівець страховий захист. Відповідно страховим компаніям важко прогнозувати рентабельність страхової діяльності. Вони вимушенні постійно шукати компроміси між збереженням реальності вартості страхових фондів, їх антиінфляційним захистом і ліквідністю. Катастрофічне занепадення грошей підribaє основу довгострокового страхування. Невідповідність виплат страхового відшкодування фінансовим витратам відштовхує клієнтів від страхових організацій, незважаючи на необхідність захисту від різних ризиків.

Разом із тим державна політика в галузі страхування не враховує того, що в країні немає страховиків, які б могли конкурувати із західними фірмами.

Згідно з чинним законодавством, страховим компаніям фактично заборонено займатися будь-якими видами діяльності, крім страхової. Це призводить до того, що страховики не можуть ефективно страхувати під заставу, оскільки невідомо, що з цією заставою робити: ні продати, ні використати її за призначенням не можна.

Необхідно зауважити, що держава недооцінює значення і роль страхового ринку в економіці. Зокрема, страхові компанії, які займаються страхуванням життя (пенсійне, нагромаджувальне, медичне страхування), акумулюють кошти населення і є найбільшими інвесторами в різні галузі народного господарства. Страхові компанії, які займаються ризиковими видами страхування, допомагають підприємцям відшкодовувати виробничі витрати і втрати від стихійного лиха.

Недоліками страхової справи на сучасному етапі розвитку страхового ринку є те, що не проводиться широкомасштабна роз'яснювальна робота з питань страхування серед населення, насамперед серед потенційних страховальників. Значним гальмом у розвитку страхової справи є нерозвинутість інфраструктури страхового ринку, до основних елементів якої відносять правове і нормативне забезпечення, інформаційну мережу, кредитно-фінансову систему, підготовку кадрів, наукове обслуговування, аудиторську

мережу, професійну етику і мову. Саме інфраструктура забезпечує можливості реалізації економічних інтересів страховиків і страхувальників, сприяє координації дій суб'єктів ринку, допомагає інтегруватися у світовий економічний простір. Разом із тим розвиток вітчизняного страхового ринку необхідно розглядати як крок до зміцнення національної безпеки України.

Назріла необхідність створення цілком нових для нас, але давно створених за кордоном інститутів, які обслуговують і контролюють страховий бізнес. Передусім слід організувати експертні служби: сюрвейерів, менеджерів і консультантів з питань ризиків, страхових комісарів та інспекторів з позову. Створення таких служб і органів, які координують їхню роботу, а також закладів з навчання профільних спеціалістів вимагає участі та сприяння держави. Це дасть змогу сформувати інфраструктуру страхового ринку на рівні світових вимог, проводити аналіз і розробляти заходи, спрямовані на зменшення ризиків і запобігання їм, розвантажити суди й арбітражні установи від численних позовів щодо страхового відшкодування, створити нові робочі місця та залучити висококваліфікованих спеціалістів, які часто не знаходять застосування своїм знанням і досвіду.

Експертні служби повинні відповідати сучасним вимогам щодо рівня технічного оснащення, спеціалізованих і експертних методик. Нині страхові організації мають гостру потребу в спеціалістах з актуарних розрахунків, юристах – спеціалістах у галузі страхування, спеціалістах зі статистики. Розвиток вітчизняного страхування зумовлює також необхідність розвитку сфери страхових посередників – брокерів. Це сприятиме встановленню здоровової конкуренції, розширенню можливості клієнтів у виборі оптимальної схеми страхування, створенню безконфліктних відносин між страховиками і страхувальниками.

Можливість купити не найкращий і дешевий страховий поліс цілком реальна для українських клієнтів. У західноєвропейських країнах ця проблема давно вирішена – послуги на страховому ринку за дорученням клієнта аналізує професійний страховий брокер. Так, у Німеччині та Франції при посередництві брокерів укладається 18–20 % усіх договорів страхування, у Великобританії – 70, у США – не менше 80 %. Сто найбільших страховиків США укладають угоди тільки за посередництва брокерів⁷.

Водночас відбуваються процеси інтеграції страхового ринку України до світового ринку страхування і створення сучасної моделі ефективного управління страховими резервами. Інтеграція необхідна українському ринку з позицій перестрахування. На превеликий жаль, місткість вітчизняного страхового ринку нині незначна. Багато великих ризиків необхідно перестраховувати за межами України. Це має і позитивний аспект, оскільки у разі настання страхової події в економіку держави гарантоване вливання коштів іноземного страховика. Чим швидше економіка України відповідатиме загальним світовим стандартам, тим швидше відбудутимуться інтеграційні процеси в страховому бізнесі.

⁷ Інфраструктура страхового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uig.com.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=25&Itemid=47.

За умов економічної і фінансової кризи, безперечно, активність на страховому ринку знижується. Для запобігання цьому необхідною умовою є стабільність гривні, зменшення інфляції, завершення процесів приватизації в основних галузях народного господарства. У принципі захиstitи можна тільки власника за умов нормального функціонування фінансової системи. Проте і самі страхові компанії можуть зробити чимало, щоб їх страхові технології і продукти відповідали європейським стандартам.

Аналіз вітчизняного ринку страхових послуг підтверджує наявність серйозних проблем, що стримують його розвиток, зокрема таких:

- низька якість послуг, що вимагає рішучих заходів щодо захисту прав споживачів;
- обмежена можливість для інвестування страхових резервів;
- проблеми законодавчого характеру, що не дають змоги розвивати пенсійне страхування, обов'язкове медичне страхування, а також недосконалість правової бази страхування аграрних ризиків;
- слабка нормативно-правова база діяльності страхових посередників, актуаріїв та аварійних комісарів і низька якість наданих ними послуг;
- проблеми оподаткування страхових компаній (податковий арбітраж), перестрахування.

Окреслені проблеми страхового ринку та аналіз зарубіжного досвіду функціонування дають можливість визначити основні напрями його розвитку, які забезпечать підняття страхової справи в Україні на належний рівень. Головні з цих напрямів такі:

- перегляд, з урахуванням наслідків фінансової кризи, вимог до переліку небанківських фінансових інструментів, у яких можуть розміщуватися резерви страхових компаній;
- удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності актуаріїв, забезпечення правових основ та організаційної підтримки у створенні національної системи підготовки та сертифікації актуаріїв;
- удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності страхових посередників та незалежних експертів з питань оцінки ризиків і визначення розміру збитків, завданих страховальникам;
- підвищення ефективності аграрного страхування зі збереженням компенсації частини страхових премій державою за пріоритетними напрямами сільськогосподарського виробництва;
- розширення спектра послуг зі страхування життя з можливістю укладання договорів медичного страхування і включення до страхових продуктів додаткових ризиків (нешасний випадок, критичне захворювання тощо) окремо від ризиків “дожиття” і “смерть”;
- створення правових зasad для впровадження та розвитку інвестиційного та пенсійного страхування;
- оптимізація кількості обов'язкових видів страхування та забезпечення об'єктивної експертизи соціально-економічної доцільності впровадження кожного нового виду обов'язкового страхування.